

osztriák alakkal egy könyvben fordulván elő, a könyv szerzőjének, illetőleg fordítójának, — amint másutt kimutattam — Farkasfalvi Farkas Ferencznek próbálgatásai. Ezt bizonyítják az *ügynök, lakosztály, szertár*, stb. újszó, továbbá a *Sóvár* (Salzburg), *Sándorvár* (Alexandria) stb. purismusra valló magyarítások;

2. hogy az *osztrák* magában sohasem volt országnév, hanem csak népnév a magyarban, s így az *Osztrákország* elnevezés a *magyar* > *Magyarország*, *török* > *Törökország* stb. „irányító sor” mintájára keletkezett;

3. hogy az *osztrák* népnév nem az Östreich, Ostreich „népies módosulata,” nem is az *austriacus* rövidülése, hanem a *khinák*, *persiák*, *serbiák*, *serbiák*, *sleziák* és a *tirolok* (Nap. él. 20), *nápolyok* (u. i. 15) többszámokkal teljesen azonos képzésű *austriák*, *ausztriák*, *ausztriák* és *osztriák* többszámoknak purista szófaragótól eszközölt önkényes alakítása, alkalmasint ezen tudákos analogizálás szerint: *Bosznia* > *boszniai* > *bosnya* > *bosnyák* > *bosnyákok* = *Austria*, *Óstria*, *Ósztria*, *Osztria* > *austriai*, *óstriai*, *ósztriai*, *osztriai* > *Ostra** > *osztriák* > *osztrákok*.

Hogy az *osztják* alak az *osztriák* többszámoknak purista hóbert-tal véghezvitt alakítása a czélből, hogy a népnév a *bosnyák*, *rusznyák*, *potyák* inyangos sorába jobban beleilljék.

Hogyan terjedt el ez a népnév? Maga a könyv kapós volt a saját korában, három kiadást ért — de mint láttuk, a harmadikból teljesen hiányoznak az ó-s alakok. Az első kiadás tehát ismert volt, s mégis sem 1808 előtt, sem után, egészen a XIX. század 30-as éveig nem akadtam másutt e szó nyomára. 1835-ben a Tzs-ben van szótározva. Ide honnan kerülhetett? Azt hiszem, ugyancsak a *Napoleon életéből*. 1834-ben Farkas Ferencz fordításainak egy-egy példányát a Tudós Társaságnak ajándékozta, köztük *Napoleon életé-t* is. A régi és újabb művekből gyűjtő szótárírók itt találták az *osztrák* szót. (Vö. Tudós Társaság Évk. 1834—1836, III : 30 és 223).

SIMAI ÖDÖN.

* 1801. Per. Nagy László: Mezengy 69: „Híres leszsz Frantz ellen Ostra-Ház pallosa.” Perecsenyi Nagynál később is 1816-ban Galliás-ban: *Ósztra* (55) és *ósztrai* (54. l. stb.).

Szulák, czulák.

Három *szulák* szó van a magyarban. Az egyik *szulák* növény-név (első adat MURM. 114) s jelentései ezek: 1. ‚Clematis, waldrebe, wintergrün‘ (NySz., C., MA.³, PP.¹, SzD., MÁRT. 1807, 1811); 2. ‚Ligusticum, liebstöckel‘ (MURM. 114, Kol. gl.); 3. ‚Convolvulus, winde‘ (NySz., VESZELSZKI, MÁRT. 1807, 1811, 1816 *fulák* a., MTsz.); 4. ‚Loni-

cera, waldliie' (C., NySz., VESZELSZKI, WAGNER-MÁGOCSY). Erről a *szulák*-ról azt tartjuk, hogy a szláv **szulak* (vö. szerb-horv. *slák* ,Polygonum, knöterich; vinca, pervinca stb. MUKL. Slav. el., Nyr. XI, 221, ASBÓTH, Izvj. VII, 4, 281, stb.) ,convolvulus' átvétele. A másik *szulák*, melyre első adatunk a XVII. sz.-ból van (I. KR., NySz.), jelentése ,spina, aculeus, dorn, bienenstachel' (I. MTsz.). Ezt a *szulák*-ot CZF., BUDENZ, MUSz. (ismétli SIMONYI, TMNy. 489, Nyr. XXVIII, 438) a *szárni* igének **szulni* mellékalakjából (nb. ilyen alakv. nincs kimutatva) való származéknak tartja (máskép MARIANOVICS, Nyr. XLI, 187, ellene: MNy. VIII, 232). Van egy harmadik *szulák* szavunk is, csakhogy ezt a mi szótáraink *czulák* fejlődött alakváltozata alatt sorolják fel. Ennek a *szulák* > *czuláknak* az eredetét óhajtom a következő sorokban megírni.

Első adatunk e szóra a XIV—XV. század határáról van. A Beszt. szój.-ben olvassuk (540) a szelemen, ágas szavak után ezt: „tulu(m)ptita — *zulach*“. Bár a latin szót nem értjük, a környező magyar szavakból kétségtelen, hogy a magyar szó az ,oszlop, czövek, karó, kapufélfá' jelentésű mai magyar *szulák* > *czulák*. Ez időtől fogva azután a szóra elég szép számmal vannak adataink. Az OkISz. 1685-ből írja: „Ezen szin sindelyes, *szulákokon* álló . . . Poszto Festő ház . . . Tornácza *szulákokon* (igy?) álló“; itt is ,palus, stipes, paxillus, pfahl, pfosten, pflock' a *szulák* jelentése. A NySz. GELEJI KATONÁBól meg ezt idézi: „Nem függesztetünk immár mi a pokolnak kapu *czulákjához*“ (NySz. I. 366), itt a *kapuczulákja* = ,kapufélfá'. KR. szerint is *czulák* a. m. ,karó'. A MTsz. *czulák* alatt ilyen alakváltozatokat közöl: *szulák*, *czuláp*, *czúláp*, *szúláp* (vö. még NyF. XIII, 43 *czúlák*), s jelentését így adja: ,faoszlop, czölöp'. Van a MTsz.-ban *kő-czuláp* ,téglaoszlop' szó is.

Ezt a *culák* szót CZF. a ,tövis, fulánk' jelentésű *szulák*-kal azonosnak tartja. SIMONYI meg azt hiszi, hogy a *czulák* mellett járatos *czuláp* a szláv *stĺpŏ* ,columna' átvétele (I. Komb. szóalk. 22). Már régebben kifejeztem azt a nézetemet (I. MNy. VIII, 233), hogy a ,tövis, fulánk' jelentésű *szulák*, meg a ,karó, czövek, oszlop, kapufélfá' értelmű *czulák* < *szulák* két külön eredetű szó. Ez utóbbi *czulák* < *szulák*-nak nézetem szerint ez az eredete:

Van a magyarban egy mélyhangú *szil* ige, melynek a MTsz. ilyen jelentéseit közli: ,vág; hasít (abroncsnak való ágat); farag (pl. kapanyelet); gyalul (pl. káposztát)'. Kétségtelen, hogy ez igének származékai a következő szavak: *szilács* (MTsz., *szíács*, *szivács* SI., MTsz.), gyaluhulladék; fűzfavessző hasítvány (szakajtó kötözésre) | *szilak* (SzD.², MTsz.; *szilag* SzD.²; *szilok* MTsz.) ,darab, szelet' | *szilamodik* (MTsz.) ,forgácsolódik' | *sziláncsol* (MTsz.) ,aprit, vékonyra hasogat, forgácsol' | *szilánk* (SI., *sziláng* MTsz.; *szilánkosfa* SzD.²) ,gyaluhulladék; száalka; keskenydarab (szántó föld)' | *szilány* ,szilánk,

forgács' MTsz. | *szilat* ,szelet, darab' MTsz. | *szilony* ,fűzfavesszőből hasogatott abroncskötöző' MTsz. | *szilos* ,szilánkos' MTsz.

A magyar nyelv története folyamán többször megfigyelhetjük, hogy ha egy mélyhangú szó első szótagjában *i* van, hát akkor van olyan alakváltozat is, a melyben az *i* helyén *o-t* (esetleg *u-t*, *a-t* is) találunk; pl. *bimbóz* — vö. DöbrC. 475 *bomboztak*, uo. 482 *bomboznak*; *pirít* — vö. a codexekben *porojt*- l. NySz. | *inkább* vö. a régi nyelvben *jonkább*, l. NySz.; *irgalom* vö. HB. *iorgossun*; *iharfa* vö. *joharfa*, *juhharfa* OklSz., NySz., MTsz.; *ih* vö. *joh*, *juh* MTsz.; *ihász* vö. *johász*, *juhász* OklSz., NySz., MTsz. | *gyovon* ,gyón' vö. *gyivon* MTsz.; *gyilkos* vö. *gyolkos*, *gyalkos* NySz. | *szopik* vö. *szoptat*, *vérszipó* NySz.; *szivárvány* vö. *szavárván*, *szovárvány* NySz.; *szivárkozik* vö. *szovárkozik* NySz. stb. Több példát nem idézek, valamint arról sem szólok, mi ennek a jelenségnek a magyarázata (l. erről MUNKÁCSI, NyK. XXV, 279, 280; SIMONYI, Nyr. XXXVIII, 289, MELICH, A m. tárgyasrag. 18, GOMBOCZ, NyK. XXXIX, 263). Tény az, hogy a mélyhangú szavak első szótagbeli *i*-je sok esetben a régi nyelvben, vagy ma is a nyelvjárásokban váltakozik *o*-val. Az ilyen *o*-ból válhat *a* is (vö. *szaptat*, *szavárván*), meg *u* is (vö. *juh*, *juhar*).

Azt állítom már most, hogy emlékeinkből a *szül* ,vág, hasít, farag, gyalult' igének is kimutatható a *szol* alakváltozata. A hely, a hol ezt megtaláljuk, a Schl. szój. (1089. szám) következő helye: „colupna — kw lab *zollot* ca ro“. A Beszt. szój.-ben a Schl. szój.-nek megfelelő helyen ezt találjuk: „tulu(m)ptita — *zulach* olv. *szulák*. SIMONYI, a ki a Schl. szój. kiadásában SZAMOTA fejtegetéseit jegyzetekkel kísérte, a Schl. szój. „kw lab *zollot* caro“ értelmezésénél a *zollot*-ról ezt írja: „A magyar szó itt van elrontva s B(esztercei)ben van helyesen írva. Így olvasandó: *szulák*. Maiglan így nevezik Zemplénben s Beregben a faoszlopot, czölöpöt, karót; máshol is nagyon el van terjedve használata, csakhogy így ejtik: *czulák*, *czuláp*, *szuláp*“. Köztudomású rólam, hogy én nem vagyok az íráshibáknak olyan rajongója, mint SIMONYI. Szerintem a Schl. szój. *zollot* adata sem íráshiba, hanem érthető magyar szó, melynek értelme: „vágott, hasított, faragott, gyalult“, s egy *szol* igének *-t* > *-tt* képzős ige-neve (vö. Schl. szój. *varuth*, hýmmel *varrot*, *varrott'*; *viuoth* baynac). Maga a *zollot* nem jelent *szulák* > *czulák*-ot, hanem csakis a *zollot caro* azaz *szollot karó*, mai nyelven „*szült* (hasított, vágott, faragott, gyalult) *karó*“. A Schl. szój.: „colupna — kw lab *zollot* caro“ korabeli hangzása tehát: „*kü(ü)láb*, *szollot karó*“. S ezzel be van bizonyítva, hogy a mai *szül* igének a régi nyelvben volt *szol*-alakváltozata is. Ebből a *szol* igéből alakult *-ou* > *ó* képzővel egy **szolou* > **szolú* igenév, a melynek a mai *szalu* (első adat Beszt. szój., más adatok: Schl. szój., OklSz., SzD.², Gyarm. voc. 100, KASSAI IV, 357; alakv.: *szalú* MTsz.) ,horgas fejsze, völgyelő gyalu, vájó, vájó kés,

vájó balta, ácsok simító szerszáma' a szabályosan fejlődött alakja. Hogy a *szalu* a *szil* ige származéka, már BUDENZ, az ő MUSz.-ában helyesen állapította meg (ismétli SIMONYI, Nyr. XXXVIII, 289, más-kép, de nem helyesen GOMBOCZ, NyK. XXXIX, 245, SZINNYEI NyH.⁵ 142). Hogy pedig nom. verbale, a mely mai jelentését tapadás útján vette fel, mutatják a népi *szalu-kapa*, *szalu-kés* (MTsz.) kifejezések is.

A *szil* ige *szol* alakjának származékai a **szolák* (vö. *fulák*, *világ*, *virág*) és a **szoláp* (vö. *hasáb*, *hasápos* MTsz.), a melyekből szabályos alakulások a mai *szulák* > *czulák*, illetőleg *szuláp* > *czuláp*. A MTsz. a *czuláp*-ot a *czulák* alakváltozatának tekinti, szerintem ez két külön képzés, az egyik az -ák, a másik az -áb < -áp (vö. *nyaláb*, *hasáb*) képzővel. Jelenteni a *czulák* is, meg a *czuláp* is, hasított, vágott, faragott, gyalult' karót, faoszlopot jelent.

Azt hiszem, sikerült bebizonyítanom, hogy a *czulák* < *szulák*, *czuláp* < *szuláp* a *szil* ,vág, hasít, farag, gyalult' ige régebbi alakjának: a *szol*-nak a származéka. Megjegyzem még, hogy a *szil* ige eredeti magyar ige, melynek pontos megfelelői a finnugorságban is megvannak (vö. vog. *sālum* ,szilánk' | cser, *šulam* ,vág, vagdal, farag, szab' | lp. *š'ňollat*, *š'ňollāt* ,vág' l. SZINNYEI, NyH.⁵ 141, l. BUDENZ, MUSz. is).

MELICH JÁNOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

„A Székelyudvarhelyi-codex egyik forrása“ czímen tartott előadást VARGHA DAMJÁN a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak 1915 október 19-én tartott ülésén. Az elmúlt szünetidő augusztus havában a felolvasó Gyulafehérvárott járt és ott a sok becses kézirat és ös-nyomtatvány tanulmányozása közben jutott — SZENTIVÁNYI RÓBERT könyvtárór útmutatása nyomán — ahhoz az 1509-ben Kölnben nyomott műhöz, melynek czíme: *Fundamentum aeternae felicitatis*. A részletes szövegösszehasonlítás meggyőzte az előadót, hogy ez a munka a Székelyudvarhelyi-codex 128. lapjának (Nyelvémléktár XV. k., 25—53. l.) forrása. Téves a Székelyudvarhelyi-codexnek az az utalása, mely szerint az „örök bodogságnak fundamentomanak“ „III. Inocencius papa“ a szerzője. Ez a munka ugyanis III. Incze művei között sehol elő nem fordul. A *Fundamentum*-mal egybekötte és együtt nyomatva található a nevezett pápának „De contemptu mundi, sive De miseria humanae conditionis“ cz. munkája, melynek forrás-és szerzőutalása vezethette félre NYUJTHÓDY ANDRÁST, a kinek írásában a codex (1526—1528. évből) reánk maradt. A fordítás mindvégig hű ugyan, de a vége felé kevésbé gondos. Ezen a részen több a kihagyás és magyarázó betoldás. A fordító csupán egy önálló pontot hagy el, a „De inani gloria“ címűt. Az eredeti munka és fordítása a kath. hit alapvető igazságait tárgyalja és pedig a katekizmusnak megfelelő kérdések és feleletek módszerében. Így ezt a munkát tekinthetjük a legrégebb magyarnyelvű katekizmusnak. Egyes gondolatok — az idézetek alapján — megtalálhatók T. PELBARTnak „Sermones Quadragesimales, de vitiis“ című művében (vö. PELBART i. m. sermo XXX.